

KIRGIZ ATASÖZLERİNDE GEÇEN HAYVAN ADLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Beytullah BEKAR¹

Özet

Dillerde yaşayan birçok kelime, milletlerin yaşadıkları bölgelerden ve yaşayış tarzlarından fazlasıyla etkilenmektedir. Karasal bir iklimde yaşayan milletler, geçimlerini daha çok tarım ve hayvancılıkla sağladıkları için bu hayat tarzını, kullandıkları kelimelere yansıtmışlardır. Türkler, yaşadıkları coğrafyalarda tarım ve hayvancılıkla uğraştıklarından at, koyun, keçi, deve, inek ve öküz gibi hayvan isimlerin dilimizde sıkça kullanılmaktadır. Dilimizdeki hayvan isimleri sadece hayvan isimleri olarak kalmamış, insan ve hayvanlardaki benzer özellikler dikkate alınarak atasözleri ve deyimlerde kullanılmıştır. Dilimizin en önemli söz varlığı olan atasözleri ve deyimlerde hayvan isimlerinin yer alması, farklı anlamları ilgi çekici şekilde ifade etmemizi sağlamıştır.

Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici sözlere atasözü denir. İnsanlar günlük yaşamda kendilerini daha iyi ifade edebilmek amacıyla sık sık deyim ve atasözlerinden yararlanır. Atasözleri toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği gözlem ve denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış sözlerdir. Bir milletin hayat tarzını, doğaya, olaylara bakış açısını, derin tarihi kültürünü yansıtan, yazı dilinden ziyade konuşma dili vasıtasıyla kuşaktan kuşağa, bölgeden bölgeye aktarılan, tarihi süreç içinde dilin en az değişime uğrayan öğelerindedir.

Kırgız Türkçesinde hayvan adlarıyla kurulan atasözleri ve bunların Türk dünyası atasözleriyle ilgili ortaklıklarını inceleyeceğimiz bu çalışma, Kırgız Türkçesinde hayvan adlarından yararlanılarak kurulmuş atasözlerinin dil kültür ilişkisi dikkate alınarak tespiti ve tasnifinden oluşmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Atasözü, Kırgız atasözü, hayvan adları.

A STUDY ON ANIMAL NAMES USED IN KIRGHIZ PROVERBS

Abstract

Most of the words used in languages are affected by regions and life styles of nations. Since nations who live in a region with continental climate livelihood mostly with agriculture and livestock, words related to agriculture and livestock are commonly used in their life styles. Since the Turks deal with agriculture and livestock, words such as horse, sheep, goat, camel, cow and ox are widely used in their daily life. Moreover, animal names are not only used to define animals but also they are used in proverbs and idioms by considering common features of human beings and animals. Using animal names in proverbs and idioms, which are the most important vocabulary in Turkish language, helps people to express different meanings in an interesting way.

A proverb is a simple and concrete saying, generally known sentence of the folk which are produced after long observation and testing. People often use poverbs and idioms to express themselves better in daily life. Proverbs are statements which are product of observation and testing, common sense, attitude and behaviour including world-view. Also, they are simple, concrete and maxim saying which can be qualified as rules. Proverbs reflect a nation's life style, attitude to nature and event, and history of culture. Furthermore, proverbs are handed down from generation to generation, region to region by spoken language instead of written language. Finally, proverbs are the least changed component of a language.

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: beytullahbekar@gmail.com.

In this study we will consider proverbs, which are generated using animal names, in Kirghiz Turkish language, and common properties with proverbs used in other Turkish nations. Also, determination and classification of these proverbs are made by considering language and culture relations among Turkish nations.

Keywords: Proverb, Kirghiz proverb, animal names.

Giriş

Doğanın bir parçası olan insanla hayvan arasındaki ilişki kuşkusuz insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanların dilleri yaşadıkları coğrafyaya bağlı olarak şekillenmektedir. Karasal iklimde yaşayan tarım ve hayvancılıkla uğraşan milletlerin kelime hazineleri ile deniz kenarında yaşayan veya ticaretle uğraşan milletlerin kelime hazineleri arasında farklılıklar vardır.

İlk Türklerin göçlerden önce oturduğu topraklar meselesi tartışma konusudur. Bazı tarihçiler (J. v. Hammer, A.Vambery, W. Schott, E. Oberhummer) Türklerin ilk yurtlarının Altay Dağları olarak kabul ederlerken bazı sanat tarihçileri Tanrı Dağları'yla Kuzey-Batı Asya Sahası'nı bazı kültür tarihçileri İrtiş-Uralar arasını veya Baykal Gölü'nün güney doğusunu göstermişlerdir². Çeşitli sebeplerle anayurttan çıkan Türkler M.Ö. 4. asırda Gobi'nin güneyinde, M.Ö. 1700'den itibaren Altay ve Tanrı Dağları'nın etrafında, M.Ö. 1100'lerden itibaren de kalabalık küteller halinde Çin'in kuzey-batısında görülmüşlerdir. Milattan sonraki asırlarda ise Türklerin boylarının göçleri çeşitlenmiş ve çoğalmıştır. Hunlar Orhun bölgesinden Güney Kazakistan bozkırlarına, Türkistan'a ve Avrupa'ya; Oğuz'lar Orhun bölgesinden Seyhun Nehri kenarlarına oradan da Mâveraünnehir üzerinden İran'a ve Anadolu'ya; Peçenek, Kuman ve Uz'lar Hazar Denizi kuzeyinden Doğu Avrupa ve Balkanlar'a göç etmişlerdir³. İlk Türkler daha çok avcılık yaparak göçebe veya yarı göçebe olarak yaşamlarını sürdürürlerken zamanla yerleşik hayata geçip ticaretle uğraşmışlar, tarım ve avcı toplumu haline gelmişlerdir. Türklerin yaşam şekillerinde meydana gelen değişimler, yaşadıkları coğrafi alan, yerleşik veya göçebe toplum olmaları hayvanların Türklerin yaşamında önemli bir yer tutmasına neden olmuştur⁴.

Hayatın en mükemmel ve en güçlü temel kaynağını oluşturan, bütün insanlığın kökeninde bulunan ve ebediyete ulaşmalarını sağladıkları için, insandan ayrı düşünülmemeyen hayvanlar ve bitkiler, her zaman ön sıralarda yer almış ve bir örnek, bir sembol, bir kült olarak hayatın temel görüntüsü ve varoluşun ifadesi olmuştur⁵. Bozkır kültürünün hakim olduğu Türk topluluklarında bazı hayvanlara töz, ongun gibi kutsallıklar yüklenmiştir. Türklerin yaşamını etkileyen, zaman zaman yaşamlarına yön veren ve Türkler arasında kutsallık atfedilen hayvan türleri dilimizde de yerini almıştır. Bu hayvan türleri Türkler tarafından kitabelerde, bayraklarda, sancaklarda, damgalarda, takvimlerde, kişi adlarında, destanlarda ve elbette atasözlerinde kullanılmıştır.

Türkler, zamanı sistemli hale getirmek için geliştirdikleri takvimde adeta doğa ile iç içe yaşamlarının bir göstergesi olarak her yıl için ayrı bir hayvan adı kullanmışlardır. L. Bazin Türklerin bu takvim sistemini Çinlilerden

² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kafesoğlu, İbrahim; Türk Milli Kültürü, 32. baskı, Ötüken Yay., İstanbul, 2011, s. 48-49.

³ a.g.e., s. 50-55

⁴Türkmen, Fikret; Türk Kültüründe Tarihi Gelişim İçinde Hayvan ve Bitkilerin "Ölçü Birimi" Olarak Kullanılması Hakkında, Milli Folklor, Yıl 24, Sayı 95, 2012, s.97

⁵ Roux, J. Paul; Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar, Kabalcı Yay., İstanbul, 2005, s. 13.

öğrendiği görüşündedir. Sebep olarak da bu takvimin sembollerinden Ejder gibi bazılarının Çin kaynaklı olması ileri sürer. E. Chavannes ise on iki hayvanlı takvimin Çin'in kuzeyindeki Türk boyları arasında doğduğu ve oradan Çin'e yayıldığı görüşünü ileri sürmüştür.⁶ L. Rásonyi'ye resmî Çin takviminin esasının eski Türk kavimlerinin takvim sistemleri olduğunu belirtmiştir.⁷ O. Turan ise bu takvim sistemini bulan ve en çok kullananın Türkler olduğunu, değişik coğrafyalarda yaşamalarından dolayı farklı medeniyetlerle daha çok karşılaştıklarını zaman zaman onları etkilediklerini zaman zaman da o medeniyetlerden etkilendiklerini belirterek Türk boylarının on iki hayvanlı takvimi bağımsız olarak kullandıklarını ya da değişik milletlerle gelen takvimlerle değiştirdiklerini söyler⁸. Her ne kadar on iki hayvanlı takvimin kökeni konusunda çeşitli görüşler mevcut olsa da ağırlıklı görüş Türk kaynaklı olduğudur.

On iki hayvanlı Kırgız takviminde geçen hayvan isimleri şu şekildedir: 1. çıçkan (sıçan), 2. uy (sığır), 3. bars (pars), 4. koyon (tavşan), 5. uluu (ejder), 6. cılan (yılan), 7. cılkı (at), 8. koy (koyun), 9. meçin/maymıl (maymun), 10. took (tavuk), 11. it (köpek) ve 12. donguz (domuz)⁹.

Köl Tigin Yazıtı'nın Kuzey-Doğu yüzünde: "*Kül Tigin kony yıka yiti yegirmike uçdı. Tokuzunç ay yiti otuzka yog ertürtümüz. Barkın bedizin bitig taşın biçin yıka yitiñ ay yiti otuzka kop alkdımız.*"Köl Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Dokuzuncu ay yirmi yedinci günde yas töreni tertip ettik. Türbesini, resmini, kitabe taşını maymun yılında yedinci ay yirmi yedinci günde hep bitirdik.¹⁰ denilerek o dönemde yaşanan olaylar hayvan takviminden yararlanılarak kayda geçirilmiştir.

Kitabelerde hayvan adları 12 hayvanlı Türk takviminin yanı sıra ordunun güçlü ve cesur olduğunu düşman askerlerinin ise korkak olduğunu belirtmek için de hayvanlarla benzetme yapılarak anlatıma güç kazandırılmıştır. Köl Tigin Yazıtı'nda "*Teñri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş yağısı kony teg ermiş* -Tanrı güç vermiş (olduğu) için, babam kağanın askerleri kurt gibi imiş, düşmanları (da) koyun gibi imiş."¹¹ denilerek verilmek istenilen mesajı daha etkili kılmak amacıyla hayvanların bazı özelliklerinden dolayı benzetme yapıma yoluna gidilmiştir. Bunun yanında Tonyukuk Yazıtı'nda geçen "*Toruk bukalı semiz bukalı arkada böngser semiz buka toruk buka tiyin bilmez ermiş* -Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa; semiz boğa zayıf boğa olduğu bilinmezmiş."¹² denilerek bir toplum arkadan vurularak hile ile yok edilmek istendiğinde bunu yapan kişinin güçlü veya güçsüz de olsa başarıya ulaşabileceği anlatılmış olup yine bir hayvan figüründen yararlanılmıştır.

⁶ Esin, Emel; İç Asya'da Milattan Önceki Bin Yılda Türklerin Atalarına Atfedilen Kültürler, Türkler Ansiklopedisi, I.Cilt, Ankara, 2002, s.494-517.

⁷ Rasonyi, L.;Ta r i h t e Türklük,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988, s.34

⁸ Turan, Osman; On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Cumhuriyet Matbası, İstanbul, 1941, s. 32.

⁹ Tavkul, Ufuk; Kültürel Etkileşim Açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C.4, S.1, Mart 2007, s. 25-45.

¹⁰ Ergin, Muharrem; Orhun Abideleri,45. baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2011, s.28-29

¹¹ Ergin, Muharrem; Orhun Abideleri,45. baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2011, s.12

¹² Ergin, Muharrem; a.g.e, s.65-66

Orhun Abideleri uzun ömrün ve bilgeliğin kaynağı olarak görülen kaplumbağa kaideleri üzerine oturtulmuş, yazıtların tepeliklerine kurttan süt emen çocuk, ejderha veya umay kuşu tasviri konulmuştur.¹³ Türk dili ve tarihinin en eski yazılı metinlerinde yer verilen hayvan isimleri ve tasvirleri Türk kültüründe hayvanın yerini ve önemini göstermesi bakımından önemlidir.

1.Divânü Lügâti't-Türk'te Hayvan Adlarıyla Yapılan Atasözleri

Kaşgarlı Mahmud'un dünya Türklüğü için bir hazine özelliği taşıyan Divânü Lügâti't-Türk adlı eserinde hayvan ve hayvanla ilgili 650 civarında kavram bulunmaktadır. Ayrıca Divân'da hayvan adlarının geçtiği bazı atasözleri aşağıda sıralanmıştır. Atasözlerinde hayvan adları benzetme ve anlam aktarımı yoluyla insan hayatını ve insanın ulaştığı tecrübeleri etkili bir şekilde ifade için kullanılmıştır¹⁴:

Abçı neçe al (tep) bilse, ayıg anca yol bilir (I. 63, I. 332), Avcı ne kadar hîle bilse, ayı o kadar yol bilir.

Alımçı arslan, berimçi sıçgan (I. 75, I. 409), Alacağına arslan, vereceğine, borcuna sıçan.

Alın arslan tutar, küçin sıçgan (kösgük, oyuk) tutmas (I. 81, II. 289, III. 2) Hîle ile arslan tutulur, zor ile güç ile sıçan (nazar, hayâl) tutulmaz.

Arpasız a taşumas, arkasız alp çeriğ sıyumas (I. 123), Arpasız at aşamaz, arkasız yiğit rakibini yenemez.

Arslan kökrese at ayakı tulaşır (II. 146), Arslan kökrese atın ayakları dolaşır.

Böri koşnısın yemes (III. 220), Kurt komşusunu yemez.

Böriniñ ortak, kuzgunuñ yıgaç başında (I. 439), Kurdun avı ortaklı, kuzgunun avı ağaçta kendine ait olur.

İñan iñrasa botu bozlar (I. 120), Dişi deve inlese yavrusu bağırır, bozlar.

İt ısırmas, at tepmes teme (I. 178), İt ısırmas at tepmez deme.

Kaz kopsa ördek kol iğ igenür (I. 104), Kaz giderse ördek göle sâhip çıkar.

Kuş balası kusıncıg, it balası okşançig (III. 232), Kuş yavrusu süs için, it yavrusu okşamak içindir.

Kuş kanatın, er atın (I. 34), Kuş, kanadı ile kişi atı ile varır (uçar).

Muş oğlu muyabu togar (II. 14), Kedi yavrusu miyavlayarak doğar

Muş yakrıka tegişmes, ayur kişi neñi yaraşmas (II. 105), Kedi asılı yağa (kavurmaya), erişemez, gevezenin malı kişiye yaramaz.

Tay atatsa at tınur, oğul ereyse ata tınur (I. 206), Tay atlaşıncı at dinlenir, oğul erginleşince babası dinlenir.

Taygan yügrügin (yügürgenni), tilkü sefmes (II. 15, III. 175), Tazının hızlı koşanını tilki sevmez.

Yayag atı çaruk, küçi azuk (I. 381), Yayanın atı çarık, gücü azıktır.

Yazıda böri ulsa ebde it bağırtısur (III. 255), Düzlükte kurt ulusa, evde itin bağırtı sızlar.

Yazıdaki süblin eyergeli, ebdeki takagu uçgınma (I. 447), Düzlükteki sülünü ararken, evdeki tavuğu kaçırma.

¹³ Alyılmaz, Cengiz; Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu, Ankara,2005.

¹⁴ Atalay, Besim (çev.); Divanu Lügati't-Türk I-IV , 4. Baskı , TDK Yay., Ankara 1998.

Yılan kendü eğrisin bilmes, tefi boynın eğri ter (I. 127), Yılan kendi eğriliğini bilmez, deveye boynun eğri der.

Kaşgarlı'nın 11. yüzyılda kaleme aldığı bu eser yazarın pek çok Türk boylarını gezip derlediği malzemeler sonucu ortaya çıkan kapsamlı bir kaynak eserdir. Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan hayvan, farklı coğrafyalara dağılmış Türk boylarının ortak değerlerinde varlığını tarihten bu yana devam ettirmiştir.

2. Kırgız Atasözlerinde Hayvan Adları¹⁵

İncelemiş olduğumuz Kırgızlara ait 1818 atasözünde 66 çeşit hayvan adının toplamda 465 defa geçtiği tespit edilmiştir. Araştırmalarımızda sıklık bakımından en çok geçen ve Türk kültüründe de ayrı yere ve öneme sahip olan "at, it, kuş, deve ve kurt"la ilgili atasözleri üzerinde durulmuştur. Öncelikle Türk mitolojisinde yer alan bu hayvan kültlerinden kısaca bahsedilmiş olup sonra onlarla ilgili Kırgız atasözleri verilmiş ve Türk dünyasıyla ortaklıkları üzerinde durulmuştur. Sonuç kısmında ise Kırgız atasözlerinde geçen hayvan türleri ve bunların geçme sıklıkları verilmiştir.

2.1. Türk Mitolojisinde "At" ve Kırgızlarda "At"la İlgili Atasözleri

Türk mitolojisinde at, Şaman'ın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurban hayvanı olarak önem kazanmıştır. Şaman at yardımıyla yeraltına ya da öteki dünyaya geçebildiğinden, ölümün de sembolü olduğu için çoğu kez kanatlı olarak düşünülmüştür (Tulpar).¹⁶ Çoruhlu, Türk kültüründe atla ilgili olarak, "Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede at, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır. Savaşta faydaları dolayısıyla kuvvet ve kudret simgesi de olmuştur. At sürüleri ise zenginliğin ifadesi olarak görülmüştür"¹⁷ derken, Ögel ise, "Türkler atları Tanrı'ya kurban ederken, bir sırığa geçirir ve atın gövdesini göğe doğru dikerlerdi. Din ve düşünce bakımından bu hareketin pek çok derin anlamları vardı. Onlara göre kurban edilmiş bir atın tüylerini saklamak da insana uğur getirirdi" demektedir.¹⁸ Atlar, hem göçebe hem de yerleşik Türk kültür tarihi içinde çok önemli bir yere sahiptir. Türk milleti, tarihin her döneminde kimi zaman atın gücünden, etinden, sütünden, derisinden istifade etmiş; kimi zaman onu tanrısına kurban olarak adamıştır. Zaman gelmiş onu dost ve sırdaş bilip ona sırrını açmış; "Kuş kanatın, er atın" atasözünü ispat edercesine onunla adeta bir bütün olmuş; "at, avrat, pusat" diyerek onu namusuyla bir tutmuş; kimi zaman da onunla sefere çıkıp irak yolları, illeri yakın eyleyip "gök kadar engin ülkeleri" fethetmiştir. Türk kültürünün birçok unsurunda atla insanın birbirine yakınlığı ve dostluğu belirtilmektedir. Bu yakınlık Türk Dünyası destanlarında daha da belirginleşmektedir. Atın Türk ve Türk hakları tarihinde oynadığı rol, Türklerin ata karşı özel bir dünya oluşturmasının başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Bu

¹⁵ Bu çalışmada "Ülkü Çevik Şavk, *Kırgız Atasözleri*, 2002, Ankara; Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, 2004, Ankara; Bilgehan A. Gökdağ, *Kırgız Atasözleri, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, Sayı: 61, 1998; Levent Doğan, *Kırgız Atasözleri Kırgız Atasözlerinin Sınıflandırılması, Türk Kültürü*, Yıl 38, Sayı 447, 2000; K.K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü* (Çev. Abdullah Taymas), TDK Yay., 1998, Ankara; Hüseyin Yıldız, *Kırgız Atasözleri, Milli Folklor Dergisi*, Yıl 15, Sayı: 58, 2003 adlı eserlerde yer alan Kırgız atasözleri incelenmiş atasözlerinde yer alan hayvan adları, kullanım sıklıkları ve Türk dünyası atasözleriyle ortaklıkları tespit edilmiştir.

¹⁶ Çoruhlu, Yaşar; *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul, Kabalıcı Yayınları, 2002, s.140

¹⁷ Çoruhlu, Yaşar; *Türk Mitolojisinin ABC'si*, İstanbul, Kabalıcı Yayınları, 1999, s. 156

¹⁸ Ögel, Bahaeddin; *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s.143

yakınlık veya dostluk değişik şekillerde ifade edilmiştir. Atlarla insanlar arasında benzerlik kurulmuştur. Türklerde atla-insan veya atla-yiğit birbirlerini tamamlayan unsur olarak görülür. “Kişi korkarsa, atı ayağını yitirir”, “atın huyunu sahibi bilir”. Her iki varlık birbirini oluşturan, tamamlayan unsurlardır¹⁹. Atın Türk kültüründeki önemini Dede Korkut hikayelerinde de görmek mümkündür. Hikâyelerde kahramanlar bindikleri atlarla birlikte anılırlar: Kongur atlı Kazan, Boz atlı Hızır... Oğuz oğlu kahramanlık göstermeden ad alamadığı gibi kendine mahsus at sahibi de olamaz. Bu sebeple bütün Türklerde söylenen ata sözlerinde at geniş yer almıştır²⁰.

Kırgız Türkçesinde atla kurulan atasözü diğer hayvan türlerine göre birinci sırada gelir. Toplamda hayvanla ilgili dört yüz altmış beş atasözünden yüz beşinde “at” geçmektedir. Bu, hayvan adının geçtiği atasözlerinin % 22’sine tekabül etmektedir.

Kırgız atasözlerinde at:

At erdin kanatı- At erin kanadadır.

At adamın (erdin) kanatı, aş adamın kubatı- At insanın kanadı, aş insanın kuvveti.

At alsañ minip al, Ayal alsañ süyüp al- At alırsan binip al, eş alırsan sevip al.

At alsañ, dosuñ menen keñeş; koy alsañ, koñşuñ menen keñeş- Atı alırken dostun ile danış, koyun alırken komşun ile danış.

At ayagan arıbayt, aş ayagan carıbayt- Atını paylaşan yorulmaz, aşını sakınan (kiskanana) koruyan doymaz.²¹

At eerindü bolot, er murunduu bolot- At dudaklı olur, er burunlu olur

At kadirin mingen билет, miltık kadirin atkan билет- Atın kadrini binen bilir, tüfeğin kadrini atan bilir.

At sıylagan cöo basbayt (kalbayt), er sıylagan eşikte catbayt- Atı sayan yayan yürümez (kalmaz), kocasını sayan sahipsiz (yuvasız) kalmaz.

Aga-ini tattuu bolso at köp, ece-siñdi tattuu bolso aş köp. - Ağabey kardeş barışık olunca at çok, abla kardeş barışık olunca (iyi geçinirse) aş çok.

Arabayı at tartat, kölökösün it tartat- Arabayı at çeker, gölgesini it çeker

At toygon cerine kaçat, azamat tuulgan cerine kaçat – At doyduğu yere kaçar, babayığit doğduğu yere kaçar.

Arıbas at bolboyt, tozboş ton bolboyt – Yorulmaz at olmaz, eskimez elbise olmaz

Arpa cegen at oynoyt – Arpa yiyen at oynar

Atı cakşı azamat, kaçsa kutulat, kuusa cetet- Atı iyi olan babayığit kaçsa kurtulur, kovsa yakalar.

¹⁹ Çınar, Ali Abbas: Türk Dünyası Destanlarında At-Yiğit veya At-İnsan Birlikteliği, http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php?pssearch=Ali%20Abbas%20%C7%FDnar (erişim tarihi: 12.04.2016)

²⁰ İnan, Abdülkadir; Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar, Makaleler ve İncelemeler, Ankara, TTK Yay., 1998, s. 182-183.

²¹ Atasözünde yardımlaşmanın önemi vurgulanmaktadır. Diğer insanlara yardım eden kişi yardım göreceği ve yorulmayacağı, cimrilik yapan kişinin de yardıma muhtaç olacağı anlatılmaktadır.

Atıñ barda cer (col) tanı, atañ barda el (dos) tanı- Atın varken yer (yol) tanı, baban varken halk (dost)tanı.

Atıñ cakşı bolso, coldun ıraağı, uuluñ cakşı bolso, köñül çırağı – Atın iyi ise yolun uzağı (hoştur), oğlun iyi ise gönlün nuru (dur).

At baspaymın degen cerin üç basat- At başmayacağım dediği yere üç kez basar.

At mingendiki, ton kiygendiki; ayal tiygendeki, er eldiki- At binenin, don giyenin, kadın evlenenin, er (yiğit) halkın.

At eerindüü bolot, er murunduu bolot- At dudaklı olur, er burunlu olur

Arpa cegen at oynoyt- Atı kamçıyla değil arpayla sür

Attın sırı eesine maalım- Atın huyunu sahibi bilir

Attın körkü calında, kızdın körkü çaçında - Atın güzelliği yelinde, kızın güzelliği saçında

Türk Dünyası ile bazı ortak atasözleri:

krz. At eerindüü bolot, er murundu bolot.

ttürk. At karınlı, er burunlu olur.

osml. Atta karın yiğitte burun.

ahsk. Atta karın, yiğitde burun.

blgr. Atın karınlısı, erkeğin burunlusu.

gazz. Atda karın, itde burun.

kazk. At erindi keler, er murındı keler.

nogy. Er iygisi burınlı bolar, at iygisi erinli bolar.

trkm. Atda garın, yiğitde burun.

krz. At alsañ minip al, ayal alsañ süyüp al.

ttürk. At alırsan binip al, kız alırsan bilip al

kırm. At alsañ minip al, kız alsañ körip al.

kary. At alsan minip al, kız alsan bilip al.

özbk. At alsañ minib al, hatıñ alsañ körib al.

osml. Ergen gözüyle kız alma, yorgun gözüyle at alma

tatr. At alsañ tüş bilen baş al, hatın alsañ küz bilen kaş al

trkm. Al alsañ yorga bilen yörüş al ayal alsañ akıl bilen huş al

krz. At alsañ minip al, ayal alsañ süyüp al

krz. At adamın dosu.

osml. At yiğidin yoldaşı.

kazr. At igidin yoldaşı.

tatr. At yigitniñ yuldasıdır.

dlrm. At yiidin yoldaşındı.

kşky. At adamın şerikidir.

kbrs. At yiğidin yoldaşdır.

2.2. Türk Mitolojisinde “İt” ve Kırgızlarda “İt”le İlgili Atasözleri

Türk mitolojisinde daha çok barak olarak geçmektedir. 12 Hayvanlı Takvim’de 11. sırada yer alır. Barak, tüyleri çok uzun olan ve Sümerlerde de kutsal kabul edilen bir köpektir. Şamanlar Barak’a binerek göklere çıkarlar. Eski Türklerde köpek başlı, sığır ayaklı bir ulusun varlığına inanılır. Şamanlar boyunlarına köpek resmi ve heykelleri takarlar. Mitolojide “Kurmay” adlı bir kuşun yumurtasından çıktığı anlatılır. Büyük tanrı Ülgen cansız olarak yarattığı ilk insanları kötülük tanrısı Erlik’ten korumak için köpeğe bekçilik görevi vermiştir.²²

İkinci sırada sıklık bakımından “it” gelmektedir. Hayvanla ilgili dört yüz altmış beş atasözünden ellisinde it (barak) geçmektedir. Bu, hayvan adının geçtiği atasözlerinin yaklaşık % 11’ine tekabül etmektedir.

Kırgız atasözlerinde barak:

İt ayagın calamayınça alımsınbayt- Köpek çanağını yalamadıkça tatmin olmaz.

İt kabışıp ölot, akılsız çabışıp ölot- Köpek dövüşerek ölür, akılsız kavgalı ölür.

İt külügün tülkü süyböyt- Köpeğin yürük olanını tilki sevmez.

İt cadasa üröt, kişi cadasa külöt- Köpek sıkılınca havlar, insan sıkılınca güler.

Caman it kündüz üröt- Kötü it gündüz ürür.

İt ürö beret, kerben cürö beret- İt ürür kervan yürür

Börü balası it bolbayt- Kurt yavrusu it olmaz

Kaba turgan it tişin ırsaytpayt- Isıracak it dişini göstermez.

Karışkır kartaysa itke külkü- Kurt kocayınca ite maskara olur.

Camandı töö üstünön it kabat- (Olmayacak hacıyı deve üstünde yılan sokar/Kötüyü deve üstünde bile it ısırır)

Türk Dünyası ile ortak bazı atasözleri:

krz. *Er tuugan cerinde, it toygan cerinde*

ttürk. İt doyduğu, yiğit doğduğu yerde...

kazk. İyt yoyğan jerine, er tuvğan jerine.

özbk. İt toygan yerde, er tukkan yerde.

trkm. İt doyan yerde garrar, er dogan yerinde galar.

uygr. İt toygan yeride uhlar, kuş kongan yeride

kklp. Yer tugan jerine, it toygan jerine

krz. *İt itti cumşayt, it kuyrugun cumşayt*

ttürk. İt ite, it de kuyruğuna buyurumuş.

dbrc. İt itke, it kuyrukka siltar

²²Armutak, Altan; Doğu ve Batı Mitolojisinde Hayvan Motifi, İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi 28, 2002, s. 411-427

afgn. İt ite buyraritem guyruguna.

özbk. İt itga buyuradi, it kuyrugına buyuradı

başk. İt itke it koyrogona

blgr. İt ite it de kuyruğuna

gagz. Ayı buyurmuş tilkiye tilki de kuyruğuna

kbrs. İt ite emreder, it de döner kuyruğuna emreder

krz. İt ürö beret, kerben cürö beret

ttürk. İt ürür kervan yürür

osml. İt ürür karban göçer

balk. İt ürür kervan yürür

kazk. İt üredi kerüven cüredi

kbrs. İt ürür kervan yürür

blgr. Bir it ulumakla kervan geri dönmez

özbk. İt hurar, karavan yürer

2.3. Türk Mitolojisinde “Kuş” ve Kırgızlarda “Kuş” Türleriyle İlgili Atasözleri

Kuş, ruh sembolü olarak Orhun Kitabeleri’nde de kullanılır. Kuş, aynı zamanda ölümün ve cennetin de sembolüdür. Kamların ruhu bir kuş şekline dönüştürülerek köknar ağacında bekletilir. Uçmak, ölümü anlatır. Kaz, karga, kartal, baykuş, kuğu şeklinde tasarlanan bu yardımcı kuşlar, gökyüzü seyahati sırasında şamana yardımcı olurlar. Şaman bazen onların biçimini alır, bazen onları bineği olarak kullanır.²³

Kuş türleri ve genel anlamda kuş sözcüğünün geçtiği atasözü sayısı otuz yedidir.

Kuş balası kırımga karayt, it balası cırımga karayt- Kuş yavrusu uzağa bakar, it yavrusu (yemek için) kayışa bakar.

Kuş cemge aldanat, adam sözgö aldanat- Kuş yeme aldanır, insan söze aldanır.

Kuştu cırtkış kılğan tırmağı, kişini sürdü kılğan mansabı – Kuşu yırtıcı kılan tırnağı, kişiyi heybetli kılan makamı.

Gülsüz bulbuldun ünü cok, elsiz ırçının künü cok- Gülsüz, bülbülün sesi yok; halksız şarkıcınınünü yok.

Karga süyöt balasın appağım dep- Karga yavrusunu beyazım diye severmiş.

Karga, karganın közün çokubayt- Karga karganın gözünü oymaz

Karga, karkıldap uçup, kaz bolboyt- Karga öterek uçmakla kaz olmaz.

Karganın kak etkeni özünö kubanıç- Karganın gak demesi kendisi için kıvanç.

Türk Dünyası ile ortak bazı atasözleri:

krz. Karga balasın appağım deyt, kirpi balasın cumsağım deyt

ttürk.Karga yavrusunu pamuğum diye severmiş.

²³ Sarıtaş, Süheyla; http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2499/mod_resource/content/2/12.%20HAFTA.pdf (erişim Tarihi 03.04.2014)

kumk. Karğa balasına appağım, kirpi balasına yımışağım degen.

kazk. Karga balasın appağım der.

uygr. Karga “balam apak”, kirpi “balam yumşak” deyu.

afgn. Karga balasın apağım deyt, kirpi balasın cumşağım deyt

kbrs. Karganın sümüğü kendine daldı gelir

dbrc. Ayuv balasın appağım kirpi balasın cımşağım deyt

trkm. Garga da çagasına ap akjıgım diyermiş, kirpi de yumşakjıgım

krz. Karga, karganın közün çokubayt

ttürk. Karga karganın gözünü oymaz

nogy. Karga kargadıñ közin şokımas.

haks. Harga harganı hargabas.

krçy. Karga karganı közün çıgarmaz.

kbrs. Garga garganın gözünü oymaz.

kumk. Karğa karğanı gözün çokumas.

kazk. Karga karganı közin şukımas/oymas.

uygur. Kaga kagining közini çokumas.

krz. Karga teñelip kazdın butu sııptır

ttürk. Kaza özenen karganın ayağı kırıldı.

dlü. Karga kazga ötgünse butı sınır.

kazk. Karğa bürkit bolamın dep kanatın sindırıptı.

kerk. Karga kazı teglid etdi, karılısını da unutdu.

kklp. Gazga erip garganı şatı ayrıladı.

kbrs. Ördk kaza bakarak çatlar.

trkm. Garga gaz yörişin etjek bolup, çatını ayıpdır.

afgn. Gazdı durayım dep garganın çatı ayrılıptır.

krz. Uydan emneni körsö, uçkanda oşonu alat-

ttürk. Kuş yavrusu yuvasında gördüğünü yapar

krçy. Kuş uyasında neni körse, uçanında anı eter.

özbk. Kuş uyasıda körganini kiladi.

kazk. Kus uyada neni körse, uşkanda sonı aladı.

kırm. Kuş yuvada körgenin yasar.

nogy. Uyasında ne körse, uşkanda da sonı eter.

uygr. Körgen körgenni kilur, körmigen nimini kilur.

kary. Kuş oyasında ne korse, anı orenir.

tatr. Oyada ni kürsen, oçkanda şunı kürırsıñ.

2.4. Türk Mitolojisinde “Töö” ve Kırgızlarda “Töö”le İlgili Atasözleri

Diğer birçok hayvan gibi deve de Türk mitolojisinde Alplik simgesidir. Özellikle buğra denilen erkek develer kahramanlar tarafından töz olarak kabul edilir.²⁴ Bazı Şamanist inançlarda savaş Tanrısı, Kızagan Tengre'nin Altaylı kamlar tarafından kırmızı yularlı erkek deve sırtında bir Tanrı olarak tasvir edildiği görülür. İslamiyet'ten sonra Karahanlılarda deve bir unvan ongunudur. Zaman zaman kanatlı olarak tasvir edilmesi devenin hükümdarlıkla ilgili bir sembol olmasına yol açmıştır.²⁵

Kullanım sıklığı bakımından “töö” yirmi iki kullanımla dördüncü sırada gelmektedir.

Kırgız atasözlerinde deve:

Acalduu töö, carda ottoy, acalduu çoçko añda ottoy- Eceli gelmiş deve yarda otlar, eceli gelmiş domuz çukurda otlar.

Cöö cürgönçö töö mingen cakşı- Yaya yürümektense deveye binmek yeğdir.

Töö minip eçkige caşınba- Deveye binip keçi arkasına saklanma

Körbös, töönü körböyt- Görmeyen deveyi görmez.

Çorkok kişi töönü caza muştayt- Beceriksiz kişi deveye bile yumruğunu isabet ettiremez.

Atan töö mas bolsa, taylak töö menen dos bolot; ana katın mas bolso, beş-kökül menen utuşat- Enenmiş deve sarhoş olunca, deve yavrusu ile dost olur; ana kadın sarhoş olunca, kız çocuğu ile dövüşür.

Türk Dünyası ile ortak bazı atasözleri:

krz. Camandı töö üstünön it kabat

ttürk. Olmayacak hacıyı deve üstünde yılan sokar

özbk. Kambağalni tuyaniñ ustida it kopadi.

kerk. Talihsizi deve üstünde ilan çalar.

trkm. İşi gaydanı düyeniñ üstünde it yarar.

kazk. Peyli jaman adamdı, tüye üstinen it kabar.

kazr. Kasıbı deve üstünde bö vurar.

osml. Unmadık hacıyı deve üstünde yılan sokar.

balk. Fukaray deve üstüne yılan ısırır.

krz. Töö minip eçkige caşınba

ttürk. Deveye binip keçi arkasına saklanma.

dltü. Tevi münüp koy ara yaşmas.

uygr. Töge mingen koy arkıga yoşurunalmas.

kazk. Tüye mingen koy işinde casıra almas.

afgn. Tögö minip koygo casinat.

trkm. Düye münüp hataba bukma.

²⁴ Çoruhlu, Yaşar; Türk Mitolojisinin Anahatları, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2002, s.146

²⁵ Çoruhlu, Yaşar; Türk Mitolojisinin ABC'si, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 1999, s. 165-166

uygr. Töge mingen koy arkıga yoşurunalmas.

oğzt. Deveye binüben yara pusma.

krz. Ölgön töönün terisi eşekke cük

ttürk. Deve silkinse eşeğe yük yük çıkar.

özbk. Tüye silkinsa eşekke yük çıkar.

osml. Deve ölürse derisi eşeğe yük olur.

kbrs. Deve silkinse eşeğe yük yük çıkar.

kşky. Deveniñ derris, eşegiñ üküdür.

uygr. Töge silkinse on eşekke yük çıkar.

2.5. Türk Mitolojisinde “Börü” ve Kırgızlarda “Börü”yle İlgili Atasözleri

Kurt bütün Türk toplumlarının ortak kabulü durumundadır. Kurt proto-Türklerde bir totemken, Hun döneminde ata kültürüne dönüşmüştür. Hayvan-ata kavramı destanlarda kurttan türeme inancına dayanmaktadır. İslamiyet’ten sonraki dönemlerde kurt tasvirlerine rastlanmamaktadır. Ayrıca Oğuz Kağan Destanı’nda gök kurdun bir ışıkla ortaya çıkması, Tanrısallığın habercisi olarak işaret edilmiştir. Gök kurt ya da bozkurt nitelermelerinin yanında, “ak kurt” veya “al kurt” ve “kara kurt” ibarelerine rastlandığını, bu tür adlandırmaların renk simgeciliğine dair olduğunu, ak kurt saflık, temizlik ve erdemi, al kurt şiddeti ya da yer unsurunu, kara kurt ise karşı durulmaz kuvveti, yeraltı unsurunu ve kötülüğü simgelemektedir.²⁶

Kurt, Orta Asya ve İç Asya’da hayvancılık ve avcılıkla geçinen toplumların en çok korktuğu hayvanlardan biridir. Fizikî kuvvetleri ve yırtıcılıkları nedeni ile doğaüstü güçlerinin olduğu düşünülerek korkuyla karışık bir saygıyla anılırken, gök kaynaklı ve hayvan-ata/ ecdat ata sembolü olan kurt tasvirlerine, Şaman alet ve elbiselerinin üzerinde de rastlanılmaktadır.²⁷ Oğuz Kağan Destanı’nda “yol gösterici sembol” olan kurt, Göktürk destanlarından olan Türeyiş Destanı’nda “koruyuculuk ve Türklerin kurttan türemesi”, Bugut Anıtı’nın Soğdça yazılmış yazıt kısmı üzerinde, Göktürk hanedanının kurttan türeyiş efsanesinden bir sahneyi işaret eden, kurdun emzirdiği bir çocuğu gösteren kabartma bulunmaktadır.²⁸ Bayat, Oğuz destanında sadece yol gösterici olan ve kılavuzluk eden “Bozkurt’un gök ışığının içinde sabah erken Oğuz Kağan’ın çadırına inmesi ve onu sefere kaldırması, ışığın Tanrı işareti olduğunu ispatlar. Hunlar da gök ışığın içinden inen kurda büyük ihtiram gösterir, onu kurtarıcı olarak bilirlerdi. Kıpçaklar arasında da kurt kurtarıcıdır” diyerek kurdun kutsallığına ve Tanrı tarafından gönderilmiş ilahî varlık oluşu inancına vurgu yapmaktadır.²⁹ Ögel’e göre, büyük devletler kurmuş olan Türklerde kurt, bir sembol olmuştur. Göktürklerde, tuğlar ile bayrakların tepesinde yer alma yolu ile bir devlet sembolü olduğunu söylemiştir.³⁰

²⁶ Çoruhlu, Yaşar; Türk Mitolojisinin Anahatları, İstanbul, Kabalıcı Yayınları, 2002, s.135-136

²⁷ Çoruhlu, Yaşar; Türk Mitolojisinin ABC’si, İstanbul, Kabalıcı Yayınları, 1999, s. 111

²⁸ Çoruhlu, Yaşar; a.g.e, s. 113-116

²⁹ Bayat, Fuzuli; Oğuz Kağan Destanı Üzerine Yeni Düşünceler, Türkler. (Ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.s. 552

³⁰ Ögel, Bahaeddin; Türk Mitolojisi, (II. Cilt, 3. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006, s.115

Beşinci sırada yirmi kullanımla “börü” gelmektedir.

Kırgız atasözlerinde kurt:

Börü *açıkpay, cortuulga çıkpayt; toygon börü, uuga çıkpayt*- Kurt acıkmadan yağmaya çıkmaz, doymuş kurt ava çıkmaz.

Börü *atar cigitti borkünön tanı*- Kurt avcısı yiğidi kalpağından tanır.

Börü *kargışı koygo cetpeyt*- Kurdun ilenci koyuna ulaşmaz.

Börü *karısa bir koyduk alı bar*- Kurt kocayınca bir koyunluk hali var.

Börünün *kulağı uuda, balanın kulağı çuuda*- Kurdun kulağı avda, çocuğun kulağı gürültüde.

Öödö ketseñ börü ceyt, ıldıy ketseñ uuru alat – Yukarı gitsen kurt kapar, aşağı gitsen hırsız çarpar.

Börü *aziği cooldan*- Kurdun rızkı yoldandır.

Börügö *koy kaytartpa*- Kurda koyun emanet etme.

Türk Dünyası ile ortak bazı atasözleri:

krz. Börünün oozu cese de kanduu, cebese de kanduu

ttürk. Kurdun ağzı yese de kan, yemese de kandır.

kırm. Börünün ağzı cese de kan, cemese de.

özbk. Börüniñ yesa ham oğzi kan, yemasa ham oğzi kan.

kazk. Börüniñ avzı jese de kan, jemese de kan.

blgr. Kurdun adı yese de kurt, yemese de kurt.

trkm. Gurdun ağzı iyse de gan iyemese de gan.

nogy. Kaşgırdın avızı yeseñ de kan, yemese de kan.

kazr. kurdun adı ese de kurdur eme se de.

krz. Börü balası it bolbayt

ttürk. Kurt yavrusu it olmaz

kbrs. Gurdun oğlu guzu olmaz

kşky. Kurdun uşağı kurd olur.

blgr. Kurt eniği köpek olmaz.

kazk. Börü balasın asırasa it bolmas.

özbk. Arslan balası arslan boladi.

kazr. Kurd balası gurd olar.

kerk. Her şey öz aslına çeker.

krz. Börü menen koy bolbos

ttürk. Kurtla koyun dost olmaz.

kırm. Kurtman kuzu dost bolmaz.

gagz. Canavarla kuzu dost olmaz.

kşky. Kurdnan koyunun ne aşnalığı var.

afgn. Gurt bilen goyun dost bolmaz.

kazk. Kedeymen bay, bõrõmen koy coldas bolmas.

õzbnk. Bõriga rahm kilsañ, koyñiñ şõri kuriydi.

uygr. Bõrini ayısañ, koyuñga ziyan.

3.Sonuç

İncelediğimiz atasözlerinde karşılaşılan hayvan adları ve bunların kullanım sıklıkları Kırgız Türklerinin kültürü içinde söz konusu hayvanların önemi hakkında bizlere son derece önemli bilgiler vermektedir. Türk kültüründe önemli yere sahip olan kurt, at, deve ve köpek gibi hayvan türleri Türk ve Kırgız atasözlerinde de kullanım sıklığı bakımından en önlerde yerini almıştır. Diğer Türk boylarıyla yaptığımız karşılaştırmalarda atasözlerinin bire bir aynıları veya çok küçük farklılıklara sahip benzerleri karşımıza çıkmaktadır. İncelenen atasözlerinde geçen hayvan isimleri ve bunların kullanım sıklıkları aşağıda alfabetik ve tematik tablo halinde verilmiştir.

Alfabetik Sıralama

Hayvan adı	Toplam geçiş sayısı	Geçiş oranı
aarı (arı)	6	%1,3
acidaar(ejderha)	2	%0,4
añır (ördek)	1	%0,2
arstan/arıtsan (aslan)	11	%2,4
arkar(dişi dağ koyunu)	1	%0,2
at	116	%24,6
aygır	9	%2
ayuu (ayı)	6	%1,3
baka (kurbağa)	7	%1,5
balık (balık)	12	%2,6
bee (kısrak)	5	%1,1
bit	9	%2
bõdõnõ(bıldırcın)	3	%0,6
bõrõ (kurt)	22	%4,8
bõyõ(zehirli örümcek)	1	%0,2
bulbul(bülbul)	2	%0,4
bürküt(kartal/karakuş)	2	%0,4
cılan (yılan)	7	%1,5
cılıkı	6	%1,3
colbors(kaplan)	2	%0,4
çekirtke(çekirge)	1	%0,2

çıçkan (fare)	4	%0,8
çımçık (serçe)	3	%0,6
çımın (sinek)	8	%1,7
çil (boz keklük)	2	%0,4
doñuz (domuz)	1	%0,2
eçki (keçi)	3	%0,6
eşek	10	%2,2
it	50	%11
kaman (yabani domuz)	4	%0,8
karçığa (atmaca)	2	%0,4
karga	11	%2,4
karışkır (kurt)	7	%1,5
karsak (bozkır tilkisi)	1	%0,2
kıran (doğan)	1	%0,2
kiş (samur)	1	%0,2
kirpi	1	%0,2
koçkor (damızlık koç)	1	%0,2
koroz	1	%0,2
koy (koyun)	18	%3,9
koyon (tavşan)	6	%1,3
kozu (kuzu)	2	%0,4
kökön (at sineği)	1	%0,2
kumurska (karınca)	3	%0,6
kunacın (dana)	1	%0,2
kunan (tay)	1	%0,2
kurt	2	%0,4
kuş	20	%4,2
küçük (enik)	1	%0,2
mışık (kedi)	4	%0,8
muzoo (buzağı)	4	%0,8
nar (heçin devesi)	2	%0,4
ögüz (öküz)	8	%1,7
sagızgan (saksagan)	2	%0,4
saygak (öküz sineği)	2	%0,4
selde (sarsı tavuk)	4	%0,8

şumkar (sungur)	2	%0,4
taran (serçe)	1	%0,2
tay	1	%0,2
took (tavuk)	1	%0,2
torgoy (tarla kuşu)	2	%0,4
totu (papağan)	1	%0,2
töö (deve)	22	%4,8
tülkü (tilki)	6	%1,3
ulak (oğlak)	1	%0,2
uy (inek)	15	%3,2

Tematik Sınıflandırma

Hayvan adı	Toplam geçiş sayısı	Geçiş oranı
------------	---------------------	-------------

Binek ve Yük Hayvanları

Kırgız atasözlerinde geçen hayvan adları içinde binek ve yük hayvanlarının oranı % 34,3'dir.

at	116	%24,6
aygır	9	%2
eşek	10	%2,2
kunan(tay)	1	%0,2
nar (heçin devesi)	2	%0,4
tay	1	%0,2
töö (deve)	22	%4,8

Yaban Hayvanları

Kırgız atasözlerinde geçen hayvan adları içinde yaban hayvanlarının oranı % 17,3'dir.

arkar(dişi dağ koyunu)	1	%0,2
arstan/arıtsan (aslan)	11	%2,4
ayuu (ayı)	6	%1,3
börü (kurt)	22	%4,8
cılkı	6	%1,3
colbors(kaplan)	2	%0,4
çıçkan (fare)	4	%0,8
doñuz (domuz)	1	%0,2
kaman (yabani domuz)	4	%0,8
karışkır (kurt)	7	%1,5

karsak(bozkır tilkisi)	1	%0,2
kirpi	1	%0,2
kiş (samur)	1	%0,2
koyon (tavşan)	6	%1,3
kurt	2	%0,4
tülkü (tilki)	6	%1,3

Ev Hayvanları

Kırgız atasözlerinde geçen hayvan adları içinde ev hayvanlarının oranı % 12'dir.

it	50	%11
küçük(enik)	1	%0,2
mışık (kedi)	4	%0,8

Kuşlar

Kırgız atasözlerinde geçen hayvan adları içinde kuşların oranı % 11,2'dir.

bödönö(bıldırcın)	3	%0,6
bulbul(bülbül)	2	%0,4
bürküt(kartal/karakuş)	2	%0,4
çımçık (serçe)	3	%0,6
çil (boz keklük)	2	%0,4
karçıga (atmaca)	2	%0,4
karga	11	%2,4
kıran (doğan)	1	%0,2
kuş	20	%4,2
sagızgan (saksığan)	2	%0,4
şumkar (sungur)	2	%0,4
taran (serçe)	1	%0,2
torgoy (tarla kuşu)	2	%0,4
totu (papağan)	1	%0,2

Kümes Hayvanları

Kırgız atasözlerinde geçen hayvan adları içinde kümes hayvanlarının oranı % 2,2'dir.

añır (ördek)	1	%0,2
eçki (keçi)	3	%0,6
koroz	1	%0,2
kunacın (dana)	1	%0,2
selde(sarsı tavuk)	4	%0,8
took (tavuk)	1	%0,2

Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanlar

Kırgız atasözlerinde geçen hayvan adları içinde büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarının oranı % 10,4'tür.

koçkor (damızlık koç)	1	%0,2
koy (koyun)	18	%3,9
kozu (kuzu)	2	%0,4
muzoo (buzağı)	4	%0,8
ögüz (öküz)	8	%1,7
ulak (oğlak)	1	%0,2
uy (inek)	15	%3,2

Suda Yaşayan Canlılar

Kırgız atasözlerinde geçen hayvan adları içinde suda yaşayan canlıların oranı % 4,1'dir.

baka (kurbağa)	7	%1,5
balık (balık)	12	%2,6

Sürüngen Canlılar

Kırgız atasözlerinde geçen hayvan adları içinde binek ve yük hayvanlarının oranı % 1,9'dur.

acıdaar(ejderha)	2	%0,4
cılan (yılan)	7	%1,5

Sinek, Böcek, Haşerât

Kırgız atasözlerinde geçen hayvan adları içinde binek ve yük hayvanlarının oranı % 6,6'dır.

aarı (arı)	6	%1,3
bit	9	%2
böyü(zehirli örümcek)	1	%0,2
çekirtke(çekirge)	1	%0,2
çımın (sinek)	8	%1,7
kököön(at sineği)	1	%0,2
kumurska (karınca)	3	%0,6
saygak (öküz sineği)	2	%0,4

Kısaltmalar:

afgn.	Afganistan Türkçesi
altn.	Altınordu Türkçesi
başk.	Başkurt Türkçesi
blgr.	Bulgaristan Türkçesi
dbrc.	Dobruca Türkçesi
dltü.	Divanü Lügati't Türk
gagz.	Gagauz Türkçesi

haks.	Hakas Türkçesi
kary.	Karay- Kırımçak Türkçesi
kazk.	Kazak Türkçesi
kazr.	Kuzey Azerbaycan Türkçesi
kbrs.	Kıbrıs Türkçesi
kerk.	Musul- Kerkük Türkçesi
kırm.	Kırım Tatar Türkçesi
kklp.	Karakalpak Türkçesi,
krçy.	Karaçay- Malkar Türkçesi
kşky.	Kaşkay Türkçesi
kumk.	Kumuk Türkçesi
nogy	Nogay Türkçesi
özbk.	Özbek Türkçesi
ttürk.	Türkiye Türkçesi
trkm.	Türkmen Türkçesi
uygr.	Uygur Türkçesi

Kaynakça

- ALYILMAZ, Cengiz; *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, 2005, Ankara.
- ARMUTAK, Altan; *Doğu ve Batı Mitolojisinde Hayvan Motifi*, İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi 28, 2002, İstanbul.
- ATALAY, Besim; *Divanu Lûgati't-Türk I-IV*, TDK Yay., 4. Baskı, 1998, Ankara.
- BAYAT, Fuzuli; *Oğuz Kağan Destanı Üzerine Yeni Düşünceler*, Türkler. (Ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca; Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara.
- ÇELİK ŞAVK, Ülkü; *Kırgız Atasözleri*, TDK Yay., 2002, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul; *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başk. Yay., 2004, Ankara.
- ÇORUHLU, Yaşar; *Türk Mitolojisinin ABC'si*, Kabalıcı Yayınları, 1999, İstanbul.
- ÇORUHLU, Yaşar; *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalıcı Yayınları, 2002, İstanbul.
- ERCİLASUN, Ahmet B.; *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., 7. Baskı, 2009, Ankara.
- DOĞAN, Levent; *Kırgız Atasözleri Kırgız Atasözlerinin Sınıflandırılması*, *Türk Kültürü*, Yıl 38, Sayı 447, 2000.
- ERGİN, Muharrem; *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., 45. Baskı, 2011, İstanbul.
- ESİN, Emel; *İç Asya'da Milattan Önceki Bin Yılda Türklerin Atalarına Atfedilen Kültürler*, *Türkler Ansiklopedisi*, I.Cilt, 2002, Ankara,
- GÖKDAĞ, Bilgehan A.; *Kırgız Atasözleri*, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, Sayı: 61, 1998.
- KAFESOĞLU, İbrahim; *Türk Milli Kültürü*, 32. Baskı, Ötüken Yay., 2011, İstanbul.

- İNAN, Abdülkadir; Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar, *Makaleler ve İncelemeler I*, TTK Yay., 1998, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin; *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Milli Eğitim Basımevi, 1971, İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin; *Türk Mitolojisi*, (II. Cilt, 3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006, Ankara.
- RASONYI, L.; *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988, Ankara.
- ROUX, J. Paul; *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yay., 2005, İstanbul, 2005, .
- TAVKUL, Ufuk; Kültürel Etkileşim Açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.1, Mart 2007.
- TEKİN, Talat; *Tonyukuk Yazıtı*, Simurg Yay., 1994, Ankara.
- TURAN, Osman; *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, Cumhuriyet Matbası, 1941, İstanbul.
- TÜRKMEN, Fikret; Türk Kültüründe Tarihi Gelişim İçinde Hayvan ve Bitkilerin "Ölçü Birimi" Olarak Kullanılması Hakkında, *Milli Folklor*, 2012, Yıl 24, Sayı 95.
- YILDIZ, Hüseyin; Kırgız Atasözleri, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 15, Sayı: 58, 2003.
- YUDAHİN, K.K., *Kırgız Sözlüğü* (Çev. Abdullah Taymas), TDK Yay., 1998, Ankara.
http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2499/mod_resource/content/2/12.%20HAFTA.pdf (erişim Tarihi 03.04.2014)

